

VASS ANNAMÁRIA

A szépség halott

VIKTOR PELEVIN: ANANÁSZLÉ A SZÉPSÉGES HÖLGYNEK CÍMŰ ELBESZÉLÉSKÖTETÉRŐL

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2012
406 oldal, 3300 Ft
Fordította: Goretity József

Pelevin legújabb novelláskötetének alcíme – *H@ború és béke* – kiváló marketing-fogás: ezzel a tolsztoji utalással egyből a *T* című regény jut az olvasó eszébe. Ez a könyv színvonalában viszont elmarad a *T*-től, mely egyébként az utóbbi néhány Pelevin mű közül kétségkívül a legsikerültebb.

Pelevin, mint a kortárs orosz irodalom egyik legnépszerűbb alakja, Magyarországon hiánytalanul olvasható. Sorra megjelenő kötetei, melyek minden évben késő ősszel-télen már mintegy menetrendszerűen bukkannak fel az orosz könyvesboltokban, a magyar olvasókhoz is igen hamar eljutnak. Ezért kockázatos valamit Pelevin legújabb köteteként aposztrofálni. Áprilistól már nálunk is kapható *S.N.U.F.F.* című regénye, és bár a magyar Pelevin-fordítók tényleg szédületes gyorsasággal juttatják el hozzánk az új köteteket, mire ez hazánkban megjelent, Oroszországban már az új *Batman Apolló* című regényét olvassák. A kritikusok az utóbbi időben állítják, hogy Pelevin ismétli önmagát, ideje lenne már egyszer tovább dolgoznia egy regényén. Hát a *Batman Apollón* most kivételesen másfél évig is dolgozott, aminek bizonyos értelemben meg is lett az eredménye, mert – ahogyan azt kiadója, az EKSZMO már közölte – rendkívül vaskosra sikeredett.

” Itt viszont, Pelevin tempójától kicsit elmaradva, még az *Ananászlé a szépséges hölgynek* című elbeszéléskötetéről van szó. A cím, akárcsak a *H@ború és béke* alcím, némi fejtörést okoz az olvasónak. Ki az a szépséges hölgy, ki és miért kínálja ananászlével? Egyébként úgy tűnik, hogy Pelevin címadási technikájával kapcsolatban kár is lenne jóslatokba bocsátkozni, mint ahogy a költő és kritikus Jevgenyij Leszinnek sem lett igaza. Ő ugyanis úgy sejtette, hogy a *P5* és a *T* után a következő Pelevin-regényt már cím nélkül kell a boltok polcain keresnünk. Most viszont nem panaszkodhatunk, kaptunk egy rendes címet, ami egyrészt utalás Vlagyimir Majakovszkij *Ezt nektek!* című versére, másrészt pedig Alekszandr Blok és az

orosz szimbolisták hön áhított asszonyára, a „Szépséges Hölgyre”. Majakovszkij 1915-ös versét tekinthetjük a kispolgári étellel szembeni megnyilatkozásnak, melyben undorodva szól a pusztán saját kényelmükért élő, felszínes emberekhez, „kikben zabálástól nem jut hely az agynak”. Velük szembehelyezkedve jelenti ki a vers záró soraiban, hogy „inkább egy lebuiban a kurváknak hordja ki az ananászos levet”, mintsem ilyen alakokért áldozza fel az életét. Nos, a címben Pelevin ezt az „ananászos levet” kínálja a „szépséges hölgynek”, aki az olvasó előtt egészen az utolsó elbeszélésig ismeretlen marad.

A két részre tagolt kötetben a szövegek a szüzsé tekintetében nem kapcsolódnak egymáshoz, a szereplők novelláról novellára változnak. Mégis van egyfajta koherencia az elbeszélések között, akárcsak a *P5* novelláskötetben, ahol a különböző történetek mind egy-egy szó szerint vett metaforából, állandó szókapcsolatból bomlanak ki. Itt a hősök sorsában, helyzetében adódik valami közös: minden történet szereplője kiszakad az addigi, hétköznapi életéből, és egy másik, azzal párhuzamos valóságba kerül át. Az új világban a szereplők olyasfajta beavatási szertartásokon esnek át, minek után a létezés, vagy az emberiségre ható történelmi folyamatok titkos ismerőjévé válnak. Annak ellenére, hogy a novellák között nincsen tematikai összefüggés, nincsenek visszatérő helyszínek és visszatérő szereplő is talán csak egy, a különböző szereplők a maguk különféle történeteiben hasonló kérdésekre keresik a választ. Olyasfélékre, mint hogy miben testesül meg a jó és miben a rossz? Milyen az Isten és milyen a Sátán? Milyen a lét és milyen a nemlét?

A kötet *Istenek és Mechanizmusok* című első része három novellát tartalmaz: *Burning Bush művelet*, *Freedom Liberator* és annak melléklete, a *Szovjet rekviem*. A szeniális ötletre épülő *Burning Bush* főhőse és elbeszélője, Szemjon Levitán egy Moszkvában élő odesszai zsidó, aki gyermekkori barátjának, Smigának „köszönhetően” szakad ki tanári életének valóságából. Levitánt egy nagy fekete autó viszi a Novij Arbatról az FSZB épületébe, ahol Smiga, az FSZB tábornoka az állam szolgálatába állítja Levitán különleges képességét, nevezetesen, hogy túlvilági hangon képes mintegy hipnotizálni hallgatóságát. Levitán feladata lesz, hogy az USA elnökéhez Istenként szóljon az FSZB akaratát diktálva. A technikai feltételeket az FSZB biztosítja, egy fogorvosuk olyan tömést helyez el Bush fogában, amely tulajdonképpen egy apró adó-vevő: ezen keresztül szólhat hozzá Levitán – immár Istenként. Ahhoz, hogy Levitán teljesíteni tudja a feladatot, alapos kiképzésben részesül, melynek során előbb egy pszichotróp anyagokkal mixelt kvaszt kell felhajtania, majd egy sötét fülkében, sós vízzel teli fürdőkádban lebegve vallási témájú irodalmi és filozófiai szövegeket hallgatnia. Mikor Levitán már kellően belejön az istenszerepbe, kiderül, hogy újabb küldetés vár rá, az orosz vezetőket ugyanis éppen az amerikaiak manipulálják, még a sztálini időkben kiépített hasonló technikai módszerük segítségével. Persze az orosz vezetők nem Istenre hallgatnak: hatalmuk démonikus mivoltával teljesen tisztában lévén, a Sátán tanácsait követik. Az FSZB nem hagyhatja, hogy Oroszországot az amerikaiak irányítsák, így Levitánnak mielőbb fel kell készülnie az új feladatra, immár a Sátánt kell alakítania. A szerepre való felkészülési technika az előzőhöz módszereiben rendkívül hasonló, és Levitán is ráismer a Sátánról szóló irodalmi és filozófiai szövegeket olvasó színész hangjára – ugyanarra a hangra, mely az Istenről szóló szövegeket is megszólaltatta. Mindez pedig mintha csak azt hangsúlyozná, hogy Isten és a Sátán nem lehet két egymástól oly nagyon különböző, oly távol álló személyiség, pláne, ha azt is figyelembe vesszük, hogy egyazon ember hitelesen alakíthatja mindkettőjüket. Levitán ugyan eleinte kicsit aggódik, hogy miként lehet Isten szerepéből egyszeriben az Ördögébe bújni, de

Smiga minderre csak legyint: „Lehet, hogy Istenhez sokáig tart feljutni. Leesni viszont mindig gyorsan megy. Egyetlen vakító pillanat.” Isten és a Sátán szerepe összemosisdik Levitán munkájában, Levitán személyisége pedig mintegy végleg feloldódik ezekben a szerepekben. A teremtő és teremtettt szerepének elválaszthatatlansága a *T*-ből már jól ismert dilemma, az pedig, hogy ezeket a szerepeket lehetetlen élesen elkülöníteni egymástól, az *Ananászlében* is hangsúlyossá válik. Még hozzá legfőképpen azért, hogy Levitán úgy véli: ha először ő öltötte is magára az Isten szerepét, ezáltal tulajdonképpen Isten is „Szemjon Levitáná lett”.

A második novella, az *Al-Efesbi légvédelmi kódexe* az egyetlen a kötetben, mely témájában valamelyest igazolni látszik a *H@ború és béke* alcímet. Akárcsak az első novella, ez is egy tudományos-fantasztikus történet részletes kifejtésével indul. Főhőse Szavelij Szkotyenkov – aki egyúttal a következő szöveg, a *Szovjet Rekvium* című melléklet elbeszélője is –, egy Afganisztánba küldött Al-Efesbi néven tevékenykedő FSZB tiszt. Feladata, hogy az iszlámistákat segítse az amerikaiak elleni harcban oly módon, hogy az amerikai repülőgépeket irányító robotpilótáknak olyan, bennük ideológiai ellentmondást kiváltó szavakat küld, melyek megzavarják azok neuronhálózatát, és ezzel hatástalanítják őket. A történet központi, részletesen ismertetett témáját azok a vadászrepülő adják, melyeket robotok irányítanak, és amelyek képesek a harcban hozott döntéseiket később egy talk-show keretei között bemutatni. Ez az új, amerikaiak által kifejlesztett robottechnika, amely az emberi hibalehetőségek kiküszöbölése végett született, erőteljesen Zamjatin *Mi* című antiutópiájának világát idézi, ahol szintén az emberi ösztönök elnyomása zajlik egy racionális és elgépített világ kiépítésével. Természetesen Pelevinnél visszajára fordul a zamjatin kérdés is, hiszen itt már nem az az érdekes, hogy az embert el lehet-e gépiesíteni, hanem az, hogy „fel tudja-e ruházni az ember az általa teremtett gépeket lélekkel”, azaz: képes-e valamilyen emberi tulajdonsággal ellátni őket („De képes lehet-e egy gép ... valóban érezni és szenvedni, mint az ember?”). A háború ugyanis nem szűnik meg erkölcsi problémaként létezni attól, hogy az embereket érzelmmentes gépek helyettesítik a küzdelmekben. A gépek megalkotói nem tudják teljesen kiküszöbölni azt, hogy a háború civil áldozatokat követeljen, az amerikai lakosság szemében pedig ez a háború legnagyobb bűne, amelyért magyarázatot is követel. Ezt talk-show formájában kapja meg, ahol abszurd módon az erkölcsi érzékkel nem rendelkező gépeket igyekeznek erkölcsös színben feltüntetni. Az amerikai lakosság háborús áldozatok iránti aggodalmát úgy csillapítják, hogy az értelmükre hatnak. Így a racionalitás végleg győzedelmeskedik az érzelem felett, mert a nézők belátják, a gépek nem a moralitás teljes hiánya miatt gyilkolnak ártatlan embereket, és ezzel felmentik őket a bűnösség vádjától.

Az Al-Efesbi történetben valójában – ahogyan azt a könyv orosz annotációja is ígérte – nincsen se háború, se béke, Pelevin anélkül kezd el a háború kapcsán felmerülő erkölcsi és filozófiai kérdéseket boncolgatni, hogy legalább egy igazi, egyetlen támadást bemutatna. Azért, hogy erre finoman rávilágítson, teszi meg alcímnek a *H@ború és békét*, utalva Tolsztojra, aki izgalmas csatajeleneteket szakított meg azért, hogy a háborúk, a nagy történelemformáló események ok-okozati kérdéseit fejtegesse. Sőt, Pelevin, hogy még hangsúlyosabbá tegye a tolsztoji filozófiától való elszakadást (Tolsztoj gyakorlatilag a *Háború és béke*ben fejtette ki történelemfelfogását), a kötet elején látszólag rendkívüli módon igyekszik elhatárolódni azoktól a vallási, politikai, filozófiai és egyéb nézetektől, melyek a novellákban majd előkerülnek: „A szerző nem feltétlenül osztja azokat a vallási, metafizikai, politikai, esztétikai, nemzeti, farmakológiai és egyéb értékeléseket és nézeteket, amelyeket a könyv szereplői, lí-

rai hősei és elbeszélői képviselnek.” Pelevin tehát másfél évtizedes folyamatos írás után, hirtelen kínosan fontosnak tartja leszögezni azt, hogy az elbeszélők és a szereplők nem az író szócsövei, ami önmagában, az alcím nélkül teljesen értelmetlennek és nevetségesnek hatna. Viszont az elbeszéléskötet talán ezzel, az először akár mellőzhetőnek, vagy odavetettnek tűnő kijelentéssel és alcímmel válik némileg izgalmassá, mert a novellák a szüzsé szintjén sajnos nem sok újjal lepik meg az olvasót. A kötet valamennyi szövege már két jól ismert elemből építkezik. Pelevin ismét társadalmi szatírárt ír, melyben leleplezi a modern civilizáció működését, a hatalmon lévőköt és a gazdagokat. Így pedig, ahogyan azt az irodalomkritikus Konsztantyin Frumkin mondja, művészetében mintegy maga teremti meg saját közönségét, akiket leginkább úgy lehetne jellemezni, hogy nem gazdagok, és akikhez az író, mint prédikátor, mint a Mammon csábításaiban rejtlő hazugságok leleplezője szól. A gazdagság és a hatalom ismét ördögi zűrzavarként jelenik meg: a társadalom szatirikus ábrázolása kedvelt témája Pelevinnek, melytől, úgy tűnik, egyszerűen képtelen megválni. Akárcsak prózájának másik tematikus irányától, ami szintén megjelenik a kötetben: az író igyekszik megmagyarázni misztikus világunk felépítését és működését. Mert leginkább ez érdekli, a világ metafizikai dimenziója, a különböző illuzórikus, álomszerű, virtuális valóságok közötti határpont, az a hely, ahol összejönnek azok, akik a glamouros világban élnek: a milliomosok, milliárdosok, és azok, akik csak azért nyernek bebocsátást ebbe a világba, hogy kiszolgálják az új oroszországi elitet: prostituáltak, felszolgálók, idegenvezetők. Mivel az *Empire V* óta gyakorlatilag az összes Pelevin mű egyrészt szatirikus társadalomábrázolás, másrészt pedig a világ misztikus felépítéséről szól, nem csoda, hogy az a kritika érte az *Ananászlé* szövegeit, miszerint egy intelligensebb számítógépes program is generálhatta volna őket, ha azt az utasítást kapja, hogy írjon Pelevin-elbeszélést. Az *Ananászlé* ráadásul nem csak témájában illeszkedik a korábbi kötetek láncolatába, logikájában sem újszerű, rendkívül hasonlít az azt megelőző *P5* novelláskötethez: mindkettőben találunk beavatási történetet, töredezett naplót, mint ahogy félig hiteles dokumentumok alapján összeállított életrajzot, de akár bohócfigurát is.

Míg az *Ananászlé*-kötet első része a technika társadalomra és személyekre gyakorolt hatását mutatja be, addig a második, *Mechanizmusok és istenek* című részben a misztikum válik hangsúlyossá. Igaz, a technikai eszközök már az első részben is a misztikus kinyilatkoztatás eszközei voltak, a második részben pedig Pelevin ezt a misztikus elemet viszi tovább úgy, hogy már meglévő mitológiai modelleket dolgoz át, és ezeken keresztül mutatja be a XXI. századi orosz politikai és kulturális életet.

Az *árnyékszemplélő*, akárcsak a *Jóságos megtestesülések szállodája* általános filozófiai problémákkal foglalkozó szöveg, melyből az Indiában idegenvezetőként dolgozó Oleg történetét ismerjük meg, aki a saját árnyékával igyekszik kapcsolatba lépni, hogy valamiféle vallási megvilágosodás részese lehessen. Sok mindennel kísérletezik, hogy árnyékát szóra bírja, figyelni növekedését és fogyását, igyekszik megfelelő feltételeket, így például állandó és változatlan fényt biztosítani neki. Az elbeszélés egy Platón *Államából* vett idézettel indul, de mivel a barlanghasonlat így túl direkt módon épül be a szövegbe, az ezzel való dialógus egyáltalán nem válik izgalmassá. Érdekesebb az, hogy Oleg az árnyékáról való álmodozásaiban Szologub *Fény és árnyék* című novellájának hőisével megegyező utat jár be. Szologub elbeszélésében a még gyermek Szása különböző árnyalakokat teremt maga köré, hogy megtörje velük élete unalmas egyhangúságát. Oleget is, hozzá hasonlóan, a fásultság juttatja az árnyékszemplélő állapotba: „Harmincöt éves korára annyira elvesztette érdeklődését és bizalmát az emberek

iránt, hogy csak annyit mondott: nincs kocsim. És még arra is rest volt, hogy hozzátegye, sohasem volt és nem is lesz, mint ahogyan nincs állandó munkája, családjá és előre váltott sírhelye sem.” És ebben az életunt állapotban válik ő is, ugyancsak Szásához hasonlóan, teremtové: „Egyáltalán nem a háromszög volt az alkotó. Az alkotó ő maga volt. De olyan alkotó, amelyik azt sem tudta, ki és mikor ejtette őt örökös, vak rabságba.” Szologub hőse az elbeszélés végére megőrül, és bár ugyanez a sorsa Olegnek is, a két történet kicsengése egészen más. A bungalóban kitört tűzvészből épphogy csak megmenekülő Oleg értelmetlen, összefüggéstelen beszéde azt jelzi, hogy teljesen beleőrült teremtoví szerepébe. Szavainak hatását azonban tompítják a vele „beszélgető” rendőr hasonlóan kusza mondatai: végül is kérdésessé válik, hogy Oleg-e az egyetlen örült, vagy hogy örült-e egyáltalán. Így a történetet záró értelmetlen párbeszéd által Oleg sorsának tragikumá nem teljesül be úgy, mint Szásáé, hanem inkább komikumba fullad.

Az árnyékszemlélt újfent egy olyan titkos szektáról szótt összeesküvés-elmélet követi, mely a valódi Gonoszt szolgálva Káli istennőnek mutat be áldozatokat. A *Thugok* című utolsó előtti novellában nem csak a korábbi témák térnek vissza, hanem az egyik korábbi szereplő is. A valódi Gonosz megtestesülése után kutakodó Boriszról ugyan keveset tudunk, nagyjából annyit, amit a székhez kötözve fontosnak tart útkeresése kapcsán megemlíteni. Muskétás-szakálla azonban elárulja: *Az árnyékszemlélt* egyik névtelen mellékszereplője ő, az egyik Kelet-Indiában utazgató moszkvai, akit Oleg idegenvezetőként kísért útja során.

A kötetet záró rövid novellában, a *Jóságos megtestesülések szállodájában* bukkan fel a címben említett szépséges hölgy. Mása még a megszületés előtti állapotban van, egy angyalal beszélget az élet fontos kérdéseiről és magáról az életről, azért, hogy eldöntse, vágyik-e erre a földre, vagy sem. A „szépséges hölgy”, aki a szimbolisták óta az égi szépség, az örök asszonyiség megtestesítője, és aki Dosztojevszkijnél megváltja a világot, itt úgy dönt, hogy köszöni szépen, nem kér ebből a lötyyből, melyet mi életnek nevezünk: „Az utolsó, amit még látott, az asztalon álló konzervdoboz volt, amelynek oldalára egy ananászt rajzoltak – Mása arra gondolt, hogy most már sosem fogja megtudni, milyen íze van a belsejében lötyögő lének.” Ahogyan a címben felidézett Majakovszkij-vers beszélője sem hajlandó a csak önmagukért való emberekért életét áldozni, úgy a szépséges hölgy sem hajlandó megváltani azt a világot, melynek felszínességét és működését, isteneit és mechanizmusait Pelevin aprólékosan leleplezte a kötet korábbi elbeszéléseiben. A szépség többé nem váltja meg a világot, mert meghal, még mielőtt megszületne.